

Камен ДИМИТРОВ

**СЕМАНТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ НА ГЛАГОЛИТЕ В
СРЕДНОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД НА СЛОВАТА НА АВВА ДОРОТЕЙ (Я–
М)**

The article deals with the verbs in the Middle Bulgarian translation of the Orations of avva Dorotheos with initial letters Я–М, which are used with meanings other than those registered in the classic Old monuments. The establishment of non-fixed meanings in the oldest Bulgarian texts is essentially important in applying the methods for determination of the lexical richness of the Old Bulgarian language by using the data from lately arisen texts. These new data may be used in the study of language processes in the field of historical lexicology of the Bulgarian language. A connection is being made with the semantics of the verbs in the Modern Bulgarian language.

Обогатяването на лексикалния състав на един език е резултат не само от въвеждане и използване на нови думи, но и от натоварване на вече съществуващи речникови единици с нови значения. Приема се, че в съвременния български книжовен език вече всеки четвърти глагол е многозначен (Бояджиев 1986: 67; Русинов, Георгиев 1996: 119). Голям брой глаголи в среднобългарския превод на словата на авва Доротей (= АД) са употребени със значения, различни от тези в класическите старобългарски паметници (= КСП). Основна задача на настоящото изследване е да се направи преглед на глаголите у АД със семантика, отличаваща се от тази през класическия старобългарски период, като целта е да се извлекат сведения за спецификата в развитието на лексикалните значения при глаголната лексика в диахронен аспект*.

ВЪЗМЪТНТИ, -МЪЩЪ, -МЪТИШИ св. (3)

В КСП глаголят е регистриран 17 пъти със значения: 1) ‘Смутя, объркам някого’ (*прен.*); 2) ‘Раздвижа (се)’ (за течност, при възвратна и възвратно-страдателна употреба).

При АД, наред със значението ‘смутя, обезпокоя’ (πλήσσω, ἐρεθίζω), се открива и семантика ‘размътя’, от която вероятно по-късно се е развило споменатото преносното значение, останало незасвидетелствано в КСП:

---

* Поради ограничения, произтичащи от спецификата на изданието и засягащи обема на публикацията, тук ще бъдат разгледани само глаголите с начални букви Я–М. Изследването на глаголната семантика в среднобългарския превод на словата на авва Доротей се прави по Лвовския препис (= *Лвов*, ркп. № 217, II от библиотеката “Драгоманов” в гр. Лвов). При наличие на разлики с най-ранния препис, съдържащ среднобългарския превод, ръкопис 1054 от сбирката на М. П. Погодин (= *Пог*, РНБ, XIV–XV в., двуюсов, двуеров, търновски правопис), те ще се посочват и коментират. Цитирането е според направената в ръкописите пагинация. Гръцките съответствия се дават по Migne 1857–1866, тъй като липсва критично издание на гръцкия текст на словата на авва Доротей. Засвидетелстваните в КСП значения се посочват по СтБР 1999–2009 и СтС 1999.

и тако по престѡплєніи, ꙗже вода възмоуѡена (τεθλωμένου) ѡ мнѡгы прѣсти (χωμάτων), никтѡже можѣ поразѡумѣти лица своего (81).

И така след престѡплєнието, както (при) вода, размѣтена от много тиня, никой не може да разпознае собственото си лице.

При отсъствие на грѣцки текст би могло да се приеме, че значението съвпада с това в КСП – отново става въпрос за течност и пасажът би могъл погрешно да се изтълкува в смисъл, че водата е раздвигана от потапянето на човешки прѣсти, вследствие на което оглеждащите се в нея не могат да разпознаят лицата си (формата на съществителното след предлога ѡ би могла да се приеме като резултат от напредналите процеси на разпад на падежната система през среднобългарския период). Справката с грѣцкия текст обаче недвусмислено показва, че е налице семантика, нерегистрирана в КСП – причастието в цитирания пример е получено от глагола θολόω, който има значения 1) ‘мѣтя, размѣтвам’; 2) ‘смуѡавам, обезпокоявам’ (Liddell, Scott 1843–1996: 803; Войнов, Георгиев 1992: 364), а грѣцкото съществително в текста на оригинала не е ‘прѣст (на човек) (δάκτυλος)’, а ‘прѣст (земна маса) (χῶμα)’.

В съвременния български език глаголет запазва първото от посочените при КСП значения, но употребен с друг префикс (*раз-*), реализира семантика, съвпадаща с тази в АД.

горѣти, горѣж, гориши неск. (4)

В КСП глаголет се среща 22 пъти със значение ‘горя, запален съм’, а употребен като *прич.-прил.*, развива преносна употреба ‘горещ, разгорен, нажежен’.

В АД, заедно с тези значения, се регистрира и семантика ‘претърпявам злополука; похабявам се, развалям се’:

пакы прѡстираетъ ризоу свою, или покрывало на слнци, и облѣкнитъ сѧ възти ꙗ и остави ꙗ горѣти (κακῶνα)... (87).

После прѡстира дрехата или одеялото си на слънце, домързява го да го снесе и го оставя да се похаби...

Както и в по-горния пример, при липсата на грѣцки текст би могло да се предположи, че значението на глагола съвпада с това в КСП – ризата или одеялото, оставени на слънце, изгарят от слънчевите лъчи. В текста на оригинала обаче е употребен инфинитивът на глагола κακῶναи, чиито значения са: 1) ‘показвам се лош (ленив, страхлив и под.)’; 2) ‘не изпълнявам задълженията си’; 3) ‘търпя нещастие, претърпявам злополука’ (Liddell, Scott 1843–1996: 864; Войнов, Георгиев 1992: 394). Книжовникът преводач на АД внася нов, допълнителен нюанс в семантиката на глагола, имайки основание за това и от логическа, и от етимологична гледна точка – предметите от посочения тип, оставени на слънце, реално не изгарят, а само влошават или изгубват качествата си (мотивиращата дума в словообразователната структура на κακῶναи е κακός – ‘лош, негоден, непотребен и т. н.’). Разглежданото значение при АД е изключително често използвано в разговорния стил на съвременния български

книжовен език – ‘изгарям’, т. е. ‘постига ме, сполетява ме нещастие, наказание, неприятности и под.; пострадвам’. Разликата е, че при АД употребата е пряка, докато в съвременния език е налице развита преносност на значението (РБЕ 1977–2004, т. 6: 144). Същото като в АД значение се съдържа например в израза ‘през лятото дрехите изсъхват бързо и не трябва да се оставят да горят’ (т.е. ‘да вехтеят, да се хаят на слънце’).

ДАТИ, ДАМЪ, ДАСИ СВ. (72)

Както и в КСП, глаголът дати у АД се употребява предимно в 2 значения: 1) ‘Дам’; 2) ‘Позволя, разреша, допусна’.

В среднобългарския превод на словата на авва Доротей се регистрира ново лексикално свързано значение, незасвидетелствано в КСП:

такоже оубо иде и въпроси его. начатъ ѿражати его и глати ... не печеши ли сѧ о нечистотѣк свои... и ѿпусти его. давъ емъ двѣ за ланитѣк (29).

Когато отиде да го попита, (той) започна да го бута и да (му) говори: „Не се ли грижиш за нечистотата си?“... и го отпрати, като му удари два шамара.

Цитатът е от слово в, о досидѣи, което няма съответен гръцки текст, а изразът дати за ланитѣк (къмоу) означава ‘ударя плесница, шамар (на някого), зашлевя’ и разширява списъка от лексикално свързани значения, срещани в старите текстове – дати слакъ (‘изразя благодарност’), дати отъвѣтъ (‘произнеса решение (присъда)’ и под. Новото значение е от типа например на израза „получавам / давам една тояга, един по гърба” и пр.

ДѢЛАТИ, -АКЪ, -АЮШИ НЕСВ. (19)

Значенията на дѣлати в КСП са следните: 1) ‘Работя, трудя се’; 2) ‘Обработвам земята’; 3) ‘Строя, градя, изграждам нещо’; 4) ‘Изпълнявам, извършвам нещо’.

В словата на авва Доротей се среща и значение ‘правя’:

а иже плинѣы дѣлающїи (πλινθάριοι ἐργαζόμενοι), всегда долѧ сѧтъ преклонени, въ землю блюдоуще (253).

А тези, които правят тухли, винаги са приведени надолу и гледат в земята.

Новорегистрираното значение е близко до посоченото на четвърто място по-горе, но докато в КСП след глагола дѣлати в ролята на преки допълнения се срещат предимно абстрактни съществителни (дѣло дѣлати, зѣло дѣлати, беззаконїе дѣлати), то при АД сегашното деятелно причастие, получена от него, е употребено в семантична връзка с конкретно съществително – израилтяните, напуснали Обетованата земя, са принудени да правят тухли за строежите на фараона.

ДЪКАТИ И ДЪТН, ДЪКЪЖ, ДЪКЪШИ НЕСВ. (3)

В КСП глаголят **дъкати** има основно значение ‘правя, извършвам нещо’ и произтичащи от него лексикално свързани значения – (**прѣ**)любгы **дъкати** – ‘прелюбодействам, развратнича’; пакости **дъкати** – ‘причинявам страдание, измъчвам’ и под.

В АД се среща нерегистрираното в старите текстове значение ‘слагам някъде, дявам’:

и **конечнѣе, не обрѣтаа како дѣти (ті ποιήσει) сѣа. тако видѣше прочее изгнивающа, ѿхождааше и помѣтааше ѿ (217).**

И накрая, не намирайки къде да дене тези неща и виждайки, че се развалят, отиваше и ги изхвърляше.

Прави впечатление, че книжовникът преводач не се е съобразил с гръцкия текст и е заменил израза **ті ποιήσει** ‘какво да (ги) прави’ с ‘къде да (ги) дене’ – положение, характерно за българските диалекти, където глаголят ‘дявам’ обикновено се употребява с наречия *где, де, къде* (РБЕ, Т. 4: 587). Показателно е, че освен глаголите **прѣтѣ** и **поиѣ** като съответствие на българския глагол в една от общо трите му употреби се среща и **дѣдѣ**, което не е присъщо за КСП:

сего ради и мѡвсеа глѡутѣ, одѣкающа аарона въ одеждѣ архїерейскоую. на перси его дѣкати (Пог – даати!) (дѣдѣ) словесное, по вжїю повеленїю (304).

В случая или става въпрос за грешка, резултат от паронимия (т.е. преводачът на *Лвов* е ползвал по-стар превод), и **дъкати** в случая стои вместо **даати** (вж. **даати** в *Пог*), или е налице деформация на превода и езиковото съзнание на автора на *Лвов* модифицира текста на оригинала в съответствие с особеностите на българската разговорна реч, т.е. би могло да се предположи, че глаголят **дъкати** / **дѣтн** е притежавал значение ‘обличам; нахлузвам навличам’, запазено в съвременния български език само при префигирания глагол ‘надяна’ (РБЕ, Т. 10: 213).

ИЗВЕСТИ, ИЗВЕДЪЖ, ИЗВЕДЕШИ СВ. (5)

В КСП се срещат пет значения на глагола **извести**: 1) ‘Изведа навън (*от помещение и под.*)’; 2) ‘Отведа, заведе на определено място’; 3) ‘Премина, изляза’; 4) ‘Създам, произведа (*прен.*)’; 5) ‘Изтъкна, изкажа, направя явно (*прен.*)’. При четвъртото значение се отбелязва и нюанс в семантиката ‘извлека, изкарам’, но само при конкретни съществителни имена (вода, водоизточници). В АД това значение се среща и приложено към абстрактни съществителни при цитирането на Йерем. 15:19, като по този начин преносното значение бива допълнително надстроено до ‘извлека; отделя, разгранича’:

аще изведеши (ἐξανάγης) чѣтноє, ѿ недостѡинѣства. тако оуста моа вѣдѣши (321).

Ако извлечеш праведното от грешното, ще бъдеш като Моите уста.

Употребата на глаголи с това значение в комбинация с абстрактни съществителни имена в съвременния български език е често срещано явление (‘изведа, изолирам, извлека, определя смисъла / значението’).

ИЗВОЛИТИ, -ЛИЖ, -ЛИШИ св. (1)

В КСП са регистрирани четири значения на глагола: 1) ‘Поискам, пожелаая’; 2) ‘Избера’; 3) ‘Благоволя, проявя добра воля, благосклонност’; 4) ‘Приема, призная’. Отбелязани са и 2 лексикално свързани значения – ‘недей (недейте)’ – **НЕ ИЗКОЛИ, НЕ ИЗКОЛИТЕ**; ‘намеря за добре, сметна за целесъобразно’ – **ИЗКОЛИТЪ МИ СА**.

При АД се среща фразеологически свързано значение, незасвидетелствано в КСП:

присно во наблюдаваше, и припослушашааше. изколи са емоу (ѣдоѣе) видѣти нѣкоего ѿ братен, крадоуца смоквы, и гадуца... и гла ѿцоу. сирѣчь, игжменж... видѣхъ его изъ оутра крадуща смоквы ѿ вертограда и гадуца (176).

Винаги наблюдаваше и мамеше. Веднъж му се стори, че вижда един от братята да краде и яде смокини... и каза на игумена: „Сутринта го видях да краде смокини от градината и да ги яде”.

Тук употребата е безлична и изразът **изколитъ ми са** (докеї) означава ‘струва ми се’ (Войнов, Георгиев 1992: 201).

ИЗНИМАТИ, -АИЖ, -АИШИ не св. (1)

В КСП при този глагол са засвидетелствани форми за 1 и 2 л. ед. ч. сег. вр. **иземайж, иземайеши**. Единствената му употреба в словата на авва Доротей показва, че, освен посочените, би следвало да реконструираме форми за 1 и 2 л. ед.ч. сег. вр. **изимайж, изимаеши**, като по този начин парадигмата става еднотипна например с тази на **възъмати (възимати)**, в чиято сегашна основа битуват посочените два типа паралелни форми:

мы же единаче ни то самое влагалище стѣжахомъ, ѿкждѣ изимаемъ (ἀναλίσκομεν) (286).

А ние все още не сме се придобили дори кесия, откъде ще харчим?

Освен това е налице и разлика в значението – докато в КСП то е ‘вземам, отнемам; извличам добивам (ѣкхѣо, ἀνακαλέομαι)’, при АД семантиката е ‘харча, изразходвам’ (ἀναλίσκω) (Войнов, Георгиев 1992: 49; Liddell, Scott 1843–1996: 111).

ИЗИСКАТИ, -ИСКЖ И -ИЩЖ, -ИЩЕШИ св. (1)

В КСП глаголът има 2 основни значения: 1) ‘Потърся, подиря; проуча, изследвам’; 2) ‘Пожеляя, поискам, изискам’. При АД се проявява ново значение – ‘пресметна, преценя’:

и изыскавшѣ остиша (ψηφίσαντες) намъ ѿ три ста и шести десѣтъ и пѣтихъ днѣи всего лѣта, сѣа сѣмъ нѣ постныхъ... (280).

И като пресметнаха (прецениха), осветиха ни от общо триста шестдесет и пет дни в годината тези седем постни седмици.

Различен в сравнение с КСП е и изходният гръцки глагол (ψηφίζω), потвърждаващ новорегистрираната семантика (Войнов, Георгиев 1992: 911; Liddell, Scott 1843–1996: 2022).

ИЗНЕСТИ, -НЕСЖ, -НЕСЕШИ СВ. (2)

В словата на авва Доротей глаголят е употребен два пъти, като в първия случай значението му съвпада с това в КСП – ‘изнеса на показ, покажа наяве; открия, разкрия’:

ЕДИНЪ ГЛЪ РЕЧЕ ЕМЪ ВРА̃ ЕГО, І ИЗНЕСЕ (ἐξέβαλε) (прен.) НЕЧИСТОТЖ СЪКРЪ (βέ)НОУЮ... (148).

Една дума му каза неговият брат и изнесе на показ (разкри) душевната нечистота, скрита в него.

Във втората си употреба обаче **изнести** разкрива значение, незасвидетелствано в КСП:

СЪТВОРИ М̃ ДНІИ, И НЕ ВШЕДЪ ВЪ ПОКРОВЪ. ТАКО ТЪКЛЕСИ ЕГО, ТАКО ГЛЕТЪ СПИСАТЕЛЪ, ИЗНЕСТИ ПЕСТРОТЫ (κρότον ἐκβαλεῖν) ТАКОЖЕ ДИВІА ЖИВОТНАА (79).

Прекара четиридесет дни на открито, така че тялото му, по думите на житиеписеца, се покрило с петна, както при дивите животни.

Тук изразът **изнести пестроты** означава ‘покрива се с петна (пъпки), изрина се’. Става дума за петната и гнойните пъпки, появили се по тялото на Евагрий (вероятно авва Евагрий Понтийски (346–399), вследствие на прекараните четиридесет денонощия под открито небе, според житиеписеца – за преборване на измъчващия го хулен дух.

ИСКАЗИТИ, -КАЖЖ, -КАЗИШИ СВ. (4)

В КСП са регистрирани две значения на глагола: 1) ‘Променя, изменя, преобразя’; 2) ‘Кастрирам, скопя, направя някого евнух’. СтС 1999: 264 тълкува първото посочено значение като ‘унищожа’.

В словата на авва Доротей **исказити** предава не само ἀφάνιζω (= КСП), но и ἀσυστροφέω и ἀχρεοῦμαι:

АЗЪ АЩЕ ПРИКЛЮЧИТ̃ МІ̃ ВЕЩЪ, СЛАДОСТНО ИМАМЪ БЫТИ СЪ СОВЪТОМЪ БЛИЖНАГО. І ИСКАЗИТИ (ἀσυστροφῆσαι) СЪ СОВЪТОМЪ ЕГО... НЕЖЕЛИ СЪСТАВИТИ СВОЮ ВОЛЕЮ, И ДОВРЪ ОУПРАВИТИ. (331);

Ако ми се случи нещо, ще ми е приятно да постъпя според съвета на ближния и да го проваля с неговия съвет... отколкото добре да го извърши и да последвам собствената си воля.

А ЕЖЕ КЪ ВЕЩЕ̃ ХРАНИТИ ЕСТЬ, ДА НЕ ЗЛЪ ПРИЛЕЖИ̃ КТО ВЕЩИ. ДА НЕ УСТАВИТЪ ВЕЩЪ ИСКАЗИТИ СЪ (ἀχρειωθῆναι)... (85).

А опазването по отношение на вещите се състои в това – да не се отнасяме зле към вещите, да не ги оставяме да се развалят.

Семантиката на глаголите в текста на оригинала и славянският контекст сочат, че значението е не неутралното ‘променя, изменя, преобразя’, а пейоративното ‘променя, изменя, преобразя към (в, до) по-лошо; проваля, влоша, деформирам’. Потвърждение на това наблюдение е и употребата на глагола в слово в, където значението му вероятно е ‘умоповредя се, полудея’ или ‘влоша състоянието (си)’:

бл̑жен̑ныи дороден, зр̑ше̑ его тр̑ж̑ающа с̑, и печаловаше с̑ да не како исказит̑ с̑ (26).

За съжаление гръцки текст при слово в липсва, но е безспорно, че авва Доротей се тревожи за физическото или психическото състояние на най-добрия си ученик, Доситей, който изнемогва от лишения и болести.

ИСКАТИ, ИЩЪ И ИСКЪ, ИЩЕШИ несл. (20)

В КСП са отбелязани основно пет значения: 1) ‘Търся, стремя се да открия нещо изгубено, скрито и под.’; 2) ‘Търся да намеря, да срещна, да открия някого’; 3) ‘Търся средство, начин и под. да направя, да осъществя нещо’; 4) ‘Искам, изисквам, желая’; 5) *Прен.* ‘Стремя се към нещо, желая да постигна, да осъществя нещо’.

Без да използва тази гама от значения, преводачът на словата на авва Доротей предава с глагола *искати* ἄδολεσχεῖω (‘злословя’) от текста на оригинала:

начинаетъ оубо ѡставлати своа гр̑ѣхи, и искати (ἄδολεσχεῖν) ближнаго (127).

Синонимизирането на *искати* (в случая – ‘търся’) и ἄδολεσχεῖω (‘злословя’) е само синтагматично (славянският словоред почти буквално следва гръцкия и единият глагол предава другия). В действителност е налице желание от страна на книжовника да предаде смисъла на гръцкия текст според собственото си виждане – ‘започва прочее да омаловажава (опрощава) собствените си грехове и да злослови (упреква) ближния’ е трансформирано в ‘започва прочее да омаловажава (опрощава) собствените си грехове и да търси (тези) на ближния’.

ИСПЪЛНИТИ, -НИЪ, -НИШИ св. (6)

Регистрираните в КСП значения са следните: 1) ‘Напълня, изпълня нещо’; 2) ‘Обхванат, обзет, изпълнен съм с чувство, настроение и под.’; 3) ‘Наситя, задоволя’; 4) ‘Извърша, осъществя, изпълня нещо’. В старите текстове се среща и фразеологически свързаното значение ‘в зряла възраст’ (въ т̑ѣлеси испълнен̑ѣ). В АД се среща подобна семантика, която обаче се реализира при съчетаване на глагола с думи, означаващи период от време:

ѡнюдѣже въ мал̑ѣ съ вголт̑ скон̑чав̑ с̑. испол̑ни (ἐπλήρωσεν) л̑ѣта мнѡга. не въ чзв̑ (ствен̑ны̑ оубо пс̑т̑ын̑ѣ и гор̑ѣ превываа̑ ни еже влад̑ѣти) пл̑ѣтоядныи св̑ѣр̑ни въ велико пол̑ѣ. и гор̑ѣ приближити с̑ жєлаа̑ в̑ѣчны̑... (8).

И така, с Божията помощ, достигнал съвършенство в кратко време, той навършил дълги години, живеейки не в чувствените пустини и планини, нито пък смяташе за важно да има власт над дивите зверове, а искаше да се приближи към вечните планини...

Тук изразът **лѣта мѣнога испльнити** означава ‘прекарам, преживея (за време); навърша (години)’ и е реминисценция от *Притч. 4:13* („Достигнал съвършенство в кратко време, той е навършил дълги години”). Със същата реминисценция започва и житието на авва Евагрий Понтийски (http://www.pravoslaviето.com/history/04/399_Evagrij_Pontijski/index.htm), позоваване на което бе отбелязано и в друг случай (*вж. извести*).

ИСТРѢВИТИ, -БЛЖ, -ВИШИ СВ. (1)

В КСП се срещат две значения на този глагол: 1) ‘Разпръсна, прогоня, унищожа някого или нещо’; 2) ‘Излекувам, очистя от болест някого’. Единствената му употреба в словата на авва Доротея свидетелства, че във второто си значение той не се е използвал само за назоваване на действия, извършвани по отношение на лица, но е можел да изпълнява ролята на предикативен център, обхващащ и неодушевени същности:

...такоже рѣхомъ о сѣмѣ. тако аще повнегда очистити ѣ и истребитъ, не въскѣтъ кто добро сѣмѣ, въсходѣ выліа... (233).

...както казахме за нивата, че ако се изчисти и изплеви, не засе ли някой добро семе, ще поникне трева...

Тук значението на **истрѣвити** е ‘прочистя; изчистя от плевели, изплева’. За съжаление липсва изходен гръцки глагол, тъй като фразата *повнегда очистити ѣ и истребитъ* не съществува в текста на оригинала, добавена е от славянския книжовник преводач. В съвременния български език глаголят се употребява с второто значение именно за неодушевени предмети – ‘требя боб (ориз, леща) и пр.’, ‘разтребвам стаята’ и др. (БТР 1995: 980).

ИСТАЗАТИ, -ЖЖ, -ЖЕШИ СВ. (9)

Значенията на глагола, регистрирани в КСП, са три: 1) ‘Изисквам, поискам, взема нещо обратно’; 2) ‘Поискам сметка, отчет’; 3) ‘Разпитам; попитам’.

В АД се открива още едно значение – ‘извърша, направя’:

что естъ аще вждѣ камо идетъ сѣи братъ. или шного странника истазати (поиѣσαι) (127).

Какво от това, че наблюдавам къде отива този брат или какво прави онзи чужденец?

Глаголят от текста на оригинала – *поиѣω* – потвърждава основанията за обособяване на посочената семантика (Войнов, Георгиев 1992: 657–658; Liddell, Scott 1843–1996: 1427–1429).

ИСТЖПИТИ, -ПЛЖ, -ПИШИ СВ. (1)

И в КСП, и в АД глаголет е хапакс. Докато в Супрасълския сборник означава ‘отделя се, изляза отнякъде, напусна нещо’ и предава гръцкия ἄλσρρῆγυνυμαι, то в словата на авва Доротей значението е фразеологически свързано – изразът οὔμομъ истжпнпн (ἐξίστημι) означава ‘изгубя ума си, полудея; изляза от нормално състояние’:

пслкжѣ же и на самого ва разгор’д’к сѡ. и тако истоупни оумѡ (ἐξέστη) (69).

След това се възгордя и срещу самия Бог и така изгуби ума си.

Преводачът се е съобразил с валентността на глагола от текста на оригинала, който при преносна употреба често се свързва с членувания инфинитив на φρονέω, но го е предал буквално – полудявам (букв. – ‘излизам от ума си’), докато ἐξίστημι тоῦ φρονεῖν означава ‘изумявам, смайвам, очудвам’ или ‘изумявам се, изплашвам се, ужасявам се, смайвам се’ при възвратна употреба (Liddell, Scott 1843–1996: 595; Войнов, Георгиев 1992: 267–268).

КЛАТН, КЪЛНЖ, КЪЛНЕШИ неск. (10)

Значението на глагола в КСП е ‘кълна, проклинам, ругая’, а при възвратна употреба – ‘кълна се, давам клетва, заклевам се’.

В АД се открива ново, незасвидетелствано в старите текстове значение – ‘разкайвам се, покаявам се’:

егда оубо великаа нѣкаа нжѣа приключит’ сѡ. хошетъ кто ни сице без печали быти, но клати сѡ (μετανοεῖν). и плакати прѣ вгомъ... (181).

Когато се появи голяма необходимост, не бива да бъде безгрижен, а трябва да се разкайва, да плаче пред Бога...

Глаголет μετανοεῖω от текста на оригинала подсказва, че не става въпрос за отправяне на клетви от страна на действащото лице към самото себе си, а за разкайване пред Всевишния (Войнов, Георгиев 1992: 501; Liddell, Scott 1843–1996: 1115).

МЪНѢТН (сѡ), МЪНЖ (сѡ), МЪНИШИ (сѡ) неск. (29)

В КСП са регистрирани основно три значения: 1) ‘Мисля, смятам, считам, предполагам’; 2) ‘Смятам някого за някакъв’ (с двоен винителен падеж); 3) ‘Изглежда, струва ми (ти) се’ (мънитъ ми [ти] сѡ – безл.).

В словата на авва Доротей се среща необичайна синонимна употреба на 1 л. ед. сег. вр. на глагола (мънж) и причастието в И. П. м. и ср.р. ед.ч. (мънѡ [сѡ]) – тези две форми превеждат наречията τάχα, οἶονεί, δῆθεν, ὅτι и имат по-скоро адвербиално отколкото предикативно значение – ‘може би, вероятно, очевидно, без съмнение, някак си’ и под.:

аз же глѡхъ к немѡ (васнѡ) (мню) (τάχα) не тако ... (229);

А аз му казах: „Може би не е точно така”...

...камѣ естъ спротивъ бѡ, мнѡ сѡ (οἶονεί) спротивити сѡ, въпреки вдарѡ воли вѡжѣи (115).

...(тя, собствената воля) е като камък, който противодейства, някак си се съпротивлява и противопоставя на волята Божия.

Възможно е във втория цитиран пасаж наречието οἶονεί да е било погрешно възприето (слухово или зрително) като глагола οἶομαι ('мисля, считам, смятам').

Първият от посочените примери е един от трите случая (176, 183, 229), в които мьнѡ (сѡ) и мьнѡ се поставя като пояснителна дума в маргиналите там, където книжовникът по една или друга причина е срещал затруднения при превода (в текстовия блок стои наречието за изразяване на несигурност каснь със знак за препращане към гласата), като по този начин преводачът замества изразяването на несигурност в казаното с увереност, че то без съмнение е достоверно:

...за еже покрыти свои стѡдѣ, прѣвзимаетъ имѡ добродѣтели. и глѣ о ней, тако (каснь) (мнѡ) (ѡтѣ) и самѣ такѡвъ естѣ (183);

и наблюдаше пакы въ часѣ съвраніа, видѣти что творитъ братъ въ причащеніи, иже (каснь) (мнѡ) (δῆθεν) оукрады, и гдыи смѡквы (176).

Нерегистрирана в КСП е и преводът на гръцкото сложно прилагателно име εὐλογοφανής ('който изглежда добре, който е възприеман добре, благовиден') с израза добро мьнѡ(и) сѡ:

аще нѣ™ вельми добро. мнѡ сѡ (εὐλογοφανὲς) смѣтити вѣ или оскръввити дрѡгѣ дрѡга... (111).

Възможно е тук мнѡ сѡ отново да означава, че е налице завоалирана със своята противоположност несигурност при превода (т. е. мнѡ сѡ = 'без съмнение'), породена от факта, че книжовникът е схванал добре само първата основа на сложната дума (εὐ-). Основание за такава трактовка дава обстоятелството, че в *Пог* липсва разделителната точка между добро и мнѡ, като по този начин е намерена еквивалентна на гръцкия композитум сложна славянска форма.

Установяването на незафиксирани в КСП лексикални значения има съществено значение при прилагане на методите за определяне на лексикалното богатство на старобългарския език чрез използване на данните от възникнали по-късно паметници (Давидов 1996: 13–20; Цейтлин 1986: 35). Особеностите на лексикално-семантичните варианти при глаголната лексика у АД и тяхното отношение към състоянието, засвидетелствано в КСП, могат да бъдат използвани при изследване на езиковите процеси в областта на историческата лексикология на българския език.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Бояджиев 1986 – Бояджиев, Т. Българска лексикология. С., 1986.
БТР 1995 – Български тълковен речник. С., 1995.
Войнов, Георгиев 1992 – Войнов, М., Вл. Георгиев и др. Старогръцко – български речник. С., 1992.

- Давидов 1996 – **Давидов, А.** Старобългарска лексикология. В. Търново, 1996.
- РБЕ 1977–2004 – **Речник на българския език. Т. 1-12 (А-П).** С., 1977–2004.
- Русинов, Георгиев 1996 – **Русинов, Р. Ст. Георгиев.** Лексикология на българския книжовен език. В. Търново, 1996.
- СтС 1999 – **Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков).** Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. М., 1999.
- СтБР 1999–2009 – **Старобългарски речник. Т. 1 (А-Н).** С., 1999. **Т. 2 (О-У).** С., 2009.
- Цейтлин 1986 – **Цейтлин, Р. М.** Лексика древнеболгарских рукописей X–XI вв. С., 1986.
- Liddell, Scott 1843–1996 – **Liddell, G. H., R. Scott.** A Greek-English Lexicon. Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones. With a revised Supplement 1996. Oxford, 1843–1996.
- Migne 1857–1866 – **Migne, J. P.** Patrologiae Graecae cursus completus. Series graeca. T. LXXXVIII [col. 1611–1844]. Paris, 1857–1866 (Т. 1–161).